

Сітшаєва Л.З.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Анотація. У статті розкрито економічну сутність категорії «податковий потенціал». Автором висвітлено погляди вітчизняних і зарубіжних науковців на сутність поняття «податковий потенціал». У статті визначено основні підходи до формування податкового потенціалу. Автором запропоновані визначення категорії «податковий потенціал» на прикладі будівельних підприємств України для різних рівнів дослідження: будівельне підприємство, будівельні підприємства регіону, будівельні підприємства – великі платники податків, підприємства будівельного комплексу України.

Ключові слова: фінансовий потенціал, податковий потенціал, економічний потенціал, будівельний комплекс, підприємство, податковий потенціал підприємства, підходи до формування податкового потенціалу, фіскальний підхід, ресурсний підхід, структурний підхід, системний підхід.

Аннотация. В статье раскрыта экономическая сущность категории «налоговый потенциал». Автором отражены взгляды отечественных и зарубежных ученых на сущность понятия «налоговый потенциал». В статье определены основные подходы к формированию налогового потенциала. Автором предложены определения категории «налоговый потенциал» на примере строительных предприятий Украины для различных уровней исследования: строительное предприятие, строительные предприятия региона, строительные предприятия - крупные налогоплательщики, предприятия строительного комплекса Украины.

Ключевые слова: финансовый потенциал, налоговый потенциал, экономический потенциал, строительный комплекс, предприятие, налоговый потенциал предприятия, подходы к формированию налогового потенциала, фискальный подход, ресурсный подход, структурный подход, системный подход.

Summary. In article the economic essence of the category "tax potential" is opened. The author reflected views of domestic and foreign scientists of essence of the concept "tax potential". In article the main approaches to formation of tax potential are defined. The author offered category "tax potential" definitions on the example of the construction enterprises of Ukraine for various levels of research: the construction enterprise, the construction enterprises of the region, the construction enterprises - large taxpayers, the enterprises of a construction complex of Ukraine.

Keywords: financial potential, tax potential, economic potential, construction complex, the enterprise, tax capacity of the enterprise, approaches to formation of tax potential, fiscal approach, resource approach, structural approach, system approach.

Вступ

Виявлення потенційних можливостей виконання податкових зобов'язань підприємств будівельного комплексу України без шкоди їх діяльності потребує оцінки їх податкового потенціалу.

Податковий потенціал як фінансово-економічна категорія є найбільш розробленою категорією серед інших видів потенціалів (фіскальний, бюджетний, ринковий, економічний і фінансовий).

Податковий потенціал пов'язаний безпосередньо зі складом і структурою податкової системи. Так, наприклад, якщо податкова система не включає спеціального податку на виплати у вигляді страхових премій і не вводить даний вид грошових доходів до складу оподаткованої бази з податку на доходи фізичних осіб, то дана категорія доходів не становить і елемента податкового потенціалу. Але за всіх обставин незалежно від податкової системи даний вид доходів повинен включатися в оцінку фінансового потенціалу.

Постановка завдання

Проблемі визначення економічної сутності категорії «податковий потенціал» присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед зарубіжних вчених, в роботах яких розкрито сутність категорії «податковий потенціал», слід зазначити, О.С. Кирилова [1], А.Л. Коломиєць [2], Д.Н. Слободчиков [3], Н.В. Кашина [4], В.В. Рощупкин [5], А.С. Каратаєв [6], Ф.Ф. Ханафеев [7], Л.М. Архіпцева [8], А.С. Окунь [9], А.А. Айвазов [10], С.С. Мошков [11], О.А. Гришанова [12], Н.Л. Хантаєва [13], Д.Г. Чернік [14].

У вітчизняній літературі головний внесок у розвиток теорії податкового потенціалу було зроблено С.В. Каламбет [15]. Також слід зазначити роботи Л.О. Примостка [16], Л.Л. Тарангул, І.В. Ускова [18].

Метою дослідження є розкриття економічної сутності категорії «податковий потенціал» на прикладі будівельних підприємств України.

Результати

При формуванні та оцінці податкового потенціалу необхідно враховувати можливість трактувати це поняття в широкому і вузькому сенсі слова, а також з позиції держави і платника податків.

У широкому сенсі «податковий потенціал» - це сукупний обсяг оподатковуваних ресурсів підприємства, регіону, галузі, країни (з позиції держави) і максимальний обсяг податкового навантаження, яку можуть забезпечити ресурсами платники податків - підприємство, підприємства регіону, підприємства галузі, підприємства країни (з позиції платників податків).

У більш вузькому, практичному, сенсі «податковий потенціал» являє собою максимально можливу суму надходжень податків і зборів, обчислених в умовах чинного законодавства (з позиції держави) і максимально можлива сума платежів податків і зборів, обчислених в умовах чинного законодавства (з позиції платників податків).

Слід зазначити, що трактування поняття «податковий потенціал» залежить від самої методики оцінки потенціалу.

Оцінка податкового потенціалу зазвичай здійснюється як в абсолютному вираженні, так і у вигляді індексів, що відображають співвідношення податкового потенціалу підприємства, регіону, галузі, країни до середньостатистичного показника. Індексні показники більш об'єктивно свідчать про реальний стан справ, оскільки в меншій мірі залежать від недосконалості застосовуваних методів розрахунку і дозволяють значною мірою зменшити вплив інфляційного чинника. Для міжрегіональних зіставлень величини податкових потенціалів використовуються, як правило, відповідні показники в розрахунку на душу населення [1, с. 33].

Серйозний вплив на достовірність оцінки чинить і значний обсяг «тіньового» обороту, який, за даними з різних джерел, сягає від 10 до 40% легального обігу в країні. Проблема легалізації «тіньових» коштів є особливо актуальною і потребує окремого обговорення і вирішення. Поки ж «тіньовий» сектор може розглядатися тільки як перспективний для оподаткування в міру вдосконалення законодавства та посилення контролю за його дотриманням. Експорт податкового тягаря у вигляді прямого і непрямого оподаткування нерезидентів регіону, галузі також впливає на достовірність оцінки податкового потенціалу.

В даний час система показників, що відображаються у статистичній та бухгалтерській звітності, не відповідає вимогам, що пред'являються до інформаційних масивів, необхідним для формування та оцінки податкового потенціалу підприємств, регіонів, галузей. Необхідно реформувати сучасну фінансову статистику у відповідності з цими вимогами.

З характеристики податкового потенціалу видно, що він охоплює частину фінансових потоків необхідних для досягнення максимального фінансового результату ринкового суб'єкта.

Поняття фінансового та податкового потенціалів позначають принципово різні економічні явища. Якщо фінансовий потенціал включає сукупність усіх фінансових ресурсів того чи іншого підприємства, регіону, галузі, то податковий потенціал є лише частиною цих ресурсів, яка відповідно до діючого податкового законодавства являє собою потенційну можливу суму податкових баз, які є основою для обчислення всієї сукупності податків і обов'язкових платежів даного підприємства, регіону, галузі. До складу фінансового потенціалу можуть входити фінансові ресурси, які або взагалі не складають об'єкта оподаткування в рамках прийнятої в державі податкової системи, або підпадають під оподаткування частково [2, с. 7].

Поняття податкового та фінансового потенціалів розрізняються і з точки зору впливу кожного з них на формування дохідної частини бюджетної системи. Якщо податковий потенціал є основою для формування бази податкових доходів бюджету, то фінансовий потенціал інтегрує як податкову базу бюджету, так і базу формування неподаткових доходів (доходів від власності та операцій з нею), а також можливості здійснення запозичення на фінансових ринках для бюджетних цілей (фінансування певних програм або поточне фінансування дефіциту бюджету). Крім того, на відміну від податкового потенціалу фінансовий потенціал значною мірою визначає інвестиційну привабливість приватного сектора господарства регіону і перспективу його економічного розвитку. На основі аналізу можливої структури податкового потенціалу, факторів, які впливають на його формування, а також вимог і можливостей чинного податкового законодавства, формуються основні шляхи збільшення податкової (а отже, і фінансової) бази підприємства, регіону, галузі.

Вибір того чи іншого аспекту розгляду цього поняття багато в чому визначається характером поставлених завдань. Так, наприклад, планування і оцінку збирання податків для підприємства, регіону, галузі доцільно базувати на вузькому трактуванні податкового потенціалу, а процес вдосконалення податкової системи та реформування міжбюджетних відносин, визначення перспектив регіонального та національного розвитку - на оцінці податкового потенціалу в широкому сенсі.

Категорія «податковий потенціал» має багаторівневу природу (рис. 1).

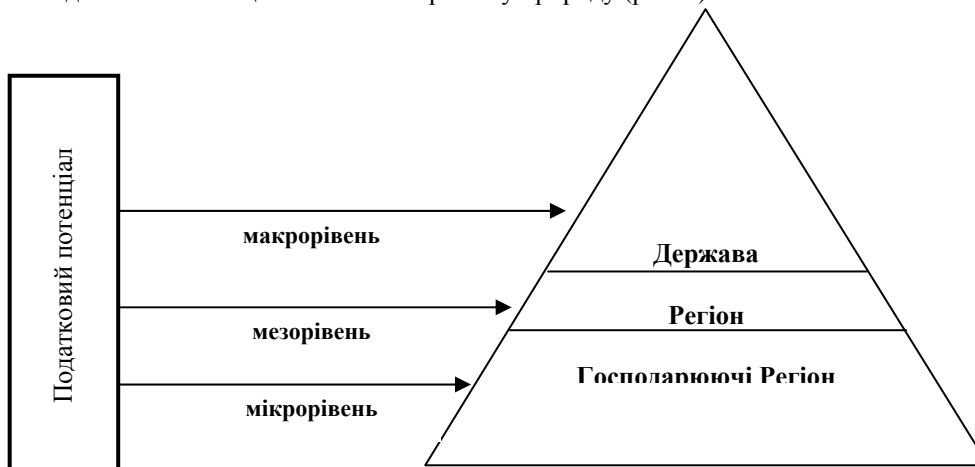

Рис. 1. Рівні дослідження категорії «податковий потенціал»

Складено автором на основі аналізу джерел [3, 4]

У зарубіжних і вітчизняних економічних дослідженнях поняття податкового потенціалу розглядається для країни в цілому, її регіонів, тієї чи іншої сфери економічної діяльності, конкретного підприємства

(макро-, мезо-і мікрорівні). Проте найчастіше ця фінансова категорія розглядається на рівні країни та регіону. При цьому однозначного підходу до визначення даного поняття немає. У більшості наукових робіт увага приділяється фіскальній оцінці податкового потенціалу. В результаті такого підходу "податковий потенціал" розглядається як сукупний об'єкт формування оподатковуваних ресурсів регіону або країни в цілому.

Вагомий внесок у теоретико-методологічну розробку категорії «податковий потенціал» було здійснено вітчизняним вченим Каламбет С.В., яка надає наступне визначення: «податковий потенціал - це реальний національний дохід, зменшений на суму витрат для відтворення життєво необхідних потреб громадян і капіталу, спрямованого на інвестиційні потреби [3, с. 12]».

На думку Л.А. Примостка, податковий потенціал характеризує «максимальну величину податків та обов'язкових платежів, які можуть бути зібрані на території даної країни або її регіону, від сфери економічної діяльності або з конкретного підприємства за конкретний період часу при оптимальному використанні всіх наявних ресурсів (фінансових, економічних, трудових, природних та ін.) [4, с. 33-34]».

Л.Л. Тарангул визначає податковий потенціал як «обсяг реальних і потенційних ресурсів регіону, які підлягають оподаткуванню, а також можуть бути об'єктом оподаткування при розширенні його податкової бази [5, с. 10]».

І.В. Усков розглядає податковий потенціал як «максимальний обсяг фінансових ресурсів, який акумулюється місцевими органами влади за певний період часу з місцевих джерел». При цьому рівень податкового потенціалу безпосередньо залежить від показника податкових зусиль місцевих органів влади. Податкові зусилля – показник, що характеризує ефективність і результативність органів місцевої влади з мобілізації податкових і неподаткових надходжень [6, с. 17].

Слід зауважити, що серед вітчизняних вчених немає однозначної думки щодо сутності категорії «податковий потенціал». Це зумовлено не лише різними підходами, які застосовують автори, але й недостатньою науковою обґрунтованістю цього поняття у вітчизняній економічній літературі.

На відміну від української економічної літератури, у зарубіжній літературі досить детально розкриті теоретико-методологічні аспекти визначення «податкового потенціалу» й проблеми його оптимізації для різних рівнів економічної системи, її окремих галузей.

Так, Д.М. Слободчиков характеризує податковий потенціал як «складову частину фінансового потенціалу сукупності об'єктів податкових відносин, локалізованих на даній господарській території; формування податкового потенціалу переходить в процес реалізації економічного потенціалу господарської території; економічний потенціал слід визначити в якості головного чинника податкового потенціалу [7, с. 11]». Таким чином, Д.М. Слободчиков пропонує аналізувати поняття податкового потенціалу через наукове обґрунтування понять «фінансовий потенціал» та «економічний потенціал».

А.Л. Коломієць і А.Д. Мельник надають наступне визначення поняття «податковий потенціал». Податковий потенціал - частина фінансових ресурсів, які відповідно до чинного податкового законодавства являють собою потенційно можливу суму податкових баз, які є основою для нарахування всієї сукупності податків та обов'язкових платежів на певній території. Податковий потенціал є основою формування податкової частини доходів бюджету [2, с. 7].

Н.В. Кашина пропонує розглядати поняття «податкового потенціалу» як «очікуваний обсяг доходів, що може бути реально зібраний на певній території при середньому рівні збору податків [8, с. 79]».

На думку В.В. Рошупкіна, категорія «податковий потенціал регіону» характеризується забезпеченістю податковими базами для обчислення того чи іншого податку, зокрема, сумою оподаткованого прибутку, отриманого усіма зареєстрованими підприємствами; обсягом доходів фізичних осіб; вартістю, доданою в процесі виробництва; вартістю майна, наявністю тих чи інших природних ресурсів [9, с. 282].

О.С. Каратаєв, погоджуючись з визначенням А.Л. Коломійця і А.Д. Мельника, доповнює його підкресленням залежності податкового потенціалу від обраної податкової політики: податковий потенціал - сукупний обсяг фінансових ресурсів, які можуть бути мобілізовані через діючу систему оподаткування в чинному правовому полі за допомогою реалізації обраної для господарського комплексу (території, галузі, організації тощо) податкової політики [10, с. 82].

Ф.Ф. Ханафєєв досліджуючи питання аналітичного забезпечення управління податковим потенціалом регіону, зазначає що податковий потенціал - система інформації для регулювання розвитком економіки в державі та її територіях (регіонах) [11, с. 14].

Підхід до аналізу поняття «податкового потенціалу» як джерела податкових надходжень, податкових доходів, податкових ресурсів для бюджету країни застосовують більшість російських вчених, серед них: Л.М. Архіпцева, А.С. Окунь, А.А. Айвазов

Так, Л.М. Архіпцева в своїй роботі надає наступне визначення категорії «податковий потенціал»: це сукупний обсяг оподатковуваних ресурсів території з урахуванням макроекономічних показників розвитку регіону, збирання податків і зборів, середніх транзакційних податкових витрат. Це та частина доходів території, яка вилучається за допомогою податків до бюджету відповідно до чинного податкового законодавства [12, с. 24].

А.С. Окунь розглядає поняття «податковий потенціал» як максимально можливий обсяг усіх податкових надходжень, який забезпечується взаємодією імперативів податкового законодавства та мір податкового адміністрування з урахуванням фінансових загроз різного рівня [13, с. 11].

А.А. Айвазов вважає, що «податковий потенціал є основою для формування бази податкових доходів бюджету, тобто лише тієї частини фінансових ресурсів, яка відповідно до чинного податкового законодавства являє собою або об'єкт оподаткування, або джерело сплати податків [14, с. 2]».

Деякі інші підходи в обґрунтуванні поняття «податковий потенціал» застосовуються такими вченими, як С.С. Мошков, О.О. Грішанова, Н.Л. Хантаєва і Д.Г. Чернік.

В своїх працях С.С. Мошков наголошує, що податковий потенціал можливо охарактеризувати с позиції аналізу відношень між суб'єктами з приводу вилучення та використання для цілій відтворення тієї частини вартості, яка може стати податком, з врахуванням можливостей громади сплачувати цю вартість [15, с. 9].

На думку О.О. Грішанової, податковий потенціал – це здатність бази оподаткування, що знаходиться в межах компетенції визначеної території, приносити доходи у вигляді податкових надходжень [16, с. 143].

Н.Л. Хантаєва розглядає поняття «податкового потенціалу» з точки зору вартісної оцінки об'єкту оподаткування, тому зазначає, що податковий потенціал - вартість реально наявної на даній території сукупності об'єктів оподаткування. при цьому перелік об'єктів, що відносяться до даної сукупності, визначається законодавством про податки (за кожним конкретним податком податковий об'єкт повинен бути визначений у відповідному законі або акті, що має силу закону) [17, с. 17]. На думку Д.Г. Чернік, податковий потенціал країни - є потенційні доходи, які необхідно зібрати [18, с. 81].

Аналіз зарубіжної економічної літератури показав, що визначення поняття «податковий потенціал» розрізняються не тільки за рівнем дослідження, джерелами формування (фіскальний, ресурсний, структурний, системний), але і підходами визначення, які обрані дослідником за основу. У контексті мети даного дослідження фінансово-економічна категорія "податковий потенціал" може розглядатися як для окремо обраного підприємства будівельного комплексу України, групи будівельних підприємств відібраних за певною ознакою (зокрема, великі, середні, малі платники податків), підприємств будівельної галузі, що відносяться до певної території (міста, області, регіону), для підприємств всього будівельного комплексу України.

Дослідження поняття "податковий потенціал" для різних рівнів дослідження цієї категорії дозволило сформулювати наступні визначення (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття «податковий потенціал» для різних об'єктів дослідження

№ з/п	Об'єкт дослідження	Визначення поняття «податковий потенціал»
1	Податковий потенціал будівельного підприємства	Податкова можливість (сукупна сума податкових платежів) будівельного підприємства в умовах дотримання чинного законодавства, що представляє собою ресурси, які підлягають акумулюванню в бюджет відповідно до встановленої системи оподаткування
2	Податковий потенціал будівельних підприємств - великих платників податків	Частина ресурсів будівельних підприємств, які можуть бути актуалізовані в податкові надходження при раціональному використанні всіх ресурсів будівельного підприємства - великого платника податків для розвитку економіки держави
3	Податковий потенціал будівельних підприємств регіону	Максимальна величина податків та обов'язкових платежів будівельних підприємств, які можуть бути зібрані на території даного регіону за конкретний період часу при оптимальному використанні всіх наявних ресурсів (фінансових, економічних, трудових, природних та інших)
4	Податковий потенціал підприємств будівельного комплексу України	Сукупний обсяг фінансових ресурсів підприємств будівельного комплексу, які можуть бути мобілізовані через діючу систему оподаткування в чинному правовому полі за допомогою реалізації обраної для будівельного комплексу податкової політики

Складено автором на основі аналізу джерел [1, 3, 5, 7]

Зміст поняття «податковий потенціал» та підхід до його розрахунку значно відрізняються для різних рівнів дослідження (макрорівень - держава, мезорівень – регіон, мікрорівень – господарюючий суб'єкт).

Аналіз податкового потенціалу підприємств будівельної галузі потребує розмежування понять «податковий потенціал окремого будівельного підприємства», «податковий потенціал будівельних підприємств – великих платників податків», «податковий потенціал будівельних підприємств окремого регіону» та «податковий потенціал будівельних підприємств країни в цілому».

Висновки

Проведений аналіз зарубіжної економічної літератури показав, що визначення поняття «податковий потенціал» розрізняються не тільки за рівнем дослідження, джерелами формування, але і підходами визначення, які обрані дослідником за основу. У контексті мети даного дослідження фінансово-економічна категорія "податковий потенціал" може розглядатися як для окремо обраного підприємства будівельного комплексу України, групи будівельних підприємств відібраних за певною ознакою (зокрема, великі, середні, малі платники податків), підприємств будівельної галузі, що відносяться до певної території (міста, області, регіону), для підприємств всього будівельного комплексу України.

Податковий потенціал будівельного підприємства - податкова можливість (сукупна сума податкових платежів) будівельного підприємства в умовах дотримання чинного законодавства, що представляє собою ресурси, які підлягають акумулюванню в бюджет відповідно до встановленої системи оподаткування.

Джерела та література

1. Кирилова О. С. Экономический потенциал как база оценки налогового потенциала региона // Финансы и Кредит, 2005. – №6. – С. 33-34.
2. Коломиец А. Л. О понятиях налогового и финансового потенциалов региона / А. Л. Коломиец,

- А. Д. Мельник // Налоговый вестник. – 2000. – № 1. – С. 6-9.
3. Слободчиков Д. Н. Налоговый потенциал в системе регулирования межбюджетных отношений : автореф. дис. канд. эк. наук / Д. Н. Слободчиков ; Камчатский технический университет. – Йошкар-Ола, 2010. – 21 с.
 4. Кашина Н. В. Налоговый потенциал в системе бюджетного прогнозирования // Финансы. – 2002. – №2. – С. 78 – 80.
 5. Рошупкина В. В. Современные концепции формирования регионального налогового потенциала // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2010. – № 3(24) – С. 280-286.
 6. Каратаев А. С. Налоговый потенциал крупнейшего налогоплательщика и его оценка: теория и методология: монография / А. С. Каратаев. – Йошкар-Ола: Изд-во ООО "Стринг", 2010. – 260 с.
 7. Ханафеев Ф. Ф. Аналитическое обеспечение управления налоговым потенциалом региона: теория и методология: монография / Ф. Ф. Ханафеев. – М.: ИКФ "Каталог", 2008. – 20 с.
 8. Архипцева Л. М. Налоговый потенциал : теоретические и практические аспекты, используемые в планировании налоговых поступлений // Налоги и налогообложение. – 2008. – № 7. – С. 22-26.
 9. Окунь А. С. Налоговый инструментарий обеспечения экономической безопасности региона (на материалах Краснодарского края) : автореф. дис. канд. экон. наук / А. С. Окунь. – Ростов н/Д, 2007. – 25 с.
 10. Айвазов А. А. Методические подходы к оценке бюджетно-налогового потенциала региона // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – №4. – С. 1-3.
 11. Мошков С. С. Налоговые отношения в условиях реформирования современной российской налоговой системы : автореф. дис. канд. экон. наук / С. С. Мошков. – Йошкар-Ола, 2010. – 19 с.
 12. Гришанова О. А. Сбалансированность бюджетов субъектов Российской Федерации и пути повышения его доходов : монография / О. А. Гришанова. Иваново: Ивановский государственный университет, 2004. - 268 с.
 13. Хантаева Н. Л. Теоретические основы налогообложения : уч. пособие. – Улан-Удэ.: Издательство ВСГТУ, 2006. – 175 с.
 14. Черник Д. Г. Налоги и налогообложение: учеб. пособие / Д. Г. Черник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 336 с.
 15. Каламбет С. В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління: монографія / С. В. Каламбет. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2001. – 304 с.
 16. Примостка Л. А., Сушкова Е. Е. Податковий потенціал як важливий інструмент податкового регулювання // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – №4(5). – С. 33-36.
 17. Тарангул Л. Л. Податкова політика та економічний розвиток регіонів: теорія, методологія, практика : автореф. дис. д-ра экон. наук / НАН України. Ін-т экон. прогнозування. – К., 2003.–32 с.
 18. Усков И. В. Оценка налогового потенциала территорий в условиях реформирования местных финансов // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – №3(8). – С. 16-24.